

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОГОВІРНОГО ПРОЦЕСУ: ОБЛІКОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розглянуто особливості організації договірному процесу, зокрема, в частині складових організації та суб'єктів реалізації. Визначено роль бухгалтерської служби в договірному процесі підприємства

Постановка проблеми. Відповідно до положень інституційної економічної теорії, яка розглядає підприємство як систему договорів між внутрішніми та зовнішніми контрагентами, договір відіграє важливе значення в господарській діяльності суб'єкта господарювання (на відміну від командно-адміністративної економіки, де роль договору була формальною).

Підвищення ролі договору в ринковій економіці, наявність значного обсягу укладених або потенційних до укладання договорів на підприємстві, а також вплив умов, викладених в укладених договорах, на об'єкти бухгалтерського обліку, зокрема, порядок їх визнання, оцінку та методику обліку зумовлюють необхідність раціональної організації договірному процесу на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання впливу умов договору на об'єкти бухгалтерського обліку та методику їх обліку піднімали в своїх працях такі автори як Ф.Ф. Бутинець, О.П. Войналович, І.Л. Томашевська [1], Я.В. Соколов, Т.О. Терентьєва [2], М.Л. Пятов [5], Ю.А. Тихомиров [7] та ін. Однак, питання сутності договірному процесу та раціональної його організації комплексного висвітлення не набули, що зумовлює актуальність дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження. Діяльність суб'єктів господарювання складає цикл процесів, які послідовно змінюють один одного. До них належать: придбання (постачання), виробництво, реалізація (збут). Проте, кожен із вищезазначених процесів неможливий без договірному процесу і ним опосередковується.

Під договірним процесом розуміють комплекс дій, пов'язаних з веденням переговорів, підготовкою проекту договору та його укладанням, виконанням, відображенням у бухгалтерському обліку, здійсненням контролю та аналізом виконання [6, с. 37].

Таким чином, процес придбання цінностей (як засобів, так і предметів праці), необхідних для створення готової продукції на виробничому підприємстві, а також процес реалізації створеної готової продукції тісно

пов'язані з договірним процесом, зокрема, в частині договору поставки та (або) купівлі-продажу. Щодо процесу виробництва, то, крім вищезазначених видів договорів, договірний процес реалізується шляхом укладання трудових договорів та трудових угод (для залучення робітників), договору на виконання робіт, надання послуг (для залучення сторонніх організацій).

Отже, для підвищення ефективності договірному процесу конкретного суб'єкта господарювання та оптимізації його впливу на систему бухгалтерського обліку та оподаткування необхідною є його належна організація.

Організація договірному процесу – це політика власників засобів виробництва щодо реалізації договірному процесу на підприємстві. Вона передбачає налагодження договірному процесу певного суб'єкта господарювання для забезпечення оптимізації його впливу на систему бухгалтерського обліку та оподаткування суб'єкта господарювання.

Суб'єктами організації договірному процесу є власник підприємства або уповноважений ним орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством відповідно до установчих та інших розпорядчих документів.

Суб'єкти реалізації договірному процесу – договірний відділ на чолі з керівником цього відділу або особа, на яку покладено обов'язки з реалізації договірному процесу на підприємстві.

Суб'єкти нормативного регулювання договірному процесу – органи державної влади, які шляхом прийняття відповідних нормативних документів повністю або частково регулюють організацію та реалізацію договірному процесу. В Україні такими суб'єктами є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України та інші державні органи.

Організуючи договірний процес на підприємстві, необхідно пам'ятати про складові його організації, кожна з яких має суттєве значення і не може бути упущена (табл. 1).

Таблиця 1. Складові організації договірному процесу

Складові	Характеристика
Організація праці працівників договірному відділу, їх правовий статус	Вибір форми організації договірному процесу (договірний відділ на чолі з керівником відділу, окрема особа, відповідальна за договірний процес на підприємстві, наділення обов'язками щодо участі в договірному процесі інших працівників без виокремлення посади); нормування чисельності працівників договірному відділу; розробка положення про договірний відділ, посадових інструкцій; розподіл обов'язків між працівниками договірному відділу; організація праці та їх робочих місць; порядок приймання-передачі справ при звільненні працівників договірному відділу
Техніка реалізації договірному процесу	Встановлення або розробка типових форм договорів, які будуть використовуватися підприємством, обов'язкових реквізитів візи; журналу реєстрації договорів; графіку руху договорів; символіки (щодо обробки документів) з поясненнями та зазначеннями осіб, відповідальних за розробку та доведення інформації до відома працівників підприємства; розробка форм внутрішньої звітності за договірним процесом; складання графіку документообороту
Організація внутрішнього контролю	Визначення повноважень працівників договірному відділу та інших відділів щодо здійснення контролю за реалізацією договірному процесу, у тому числі і в частині бухгалтерського
Методичне забезпечення договірному процесу	Формування методики реалізації договірному процесу, зокрема, за окремими видами договорів, виходячи з альтернативи, передбаченої чинним законодавством (закріплюються умови здійснення гарантійного ремонту; мінімальне та максимальне значення: знижок, що можуть бути надані, штрафів, які можуть стягуватися або сплачуватися, обсягу реалізації у натуральних та вартісних вимірниках, цін)

Якщо питання складу суб'єктів організації договірному процесу та суб'єктів його нормативного регулювання є відносно зрозумілим, то питання складу суб'єктів реалізації договірному процесу (від моменту планування, укладення договорів до контролю за їх виконанням) є досить спірним. Так, наприклад С.М. Бичкова, М.Л. Пятов вважають, що реалізацією договірному процесу повинні займатися функціональні відділи-виконавці за своїми напрямками діяльності [2], натомість Ю.А. Тихомиров, притримується думки, що реалізація договірному процесу – робота юриста [7].

Основними формами організації договірному процесу на підприємстві можуть бути наступні:

1. Реалізація договірному процесу покладена на відділи, які відповідають за виконання договорів. Наприклад, відділ збуту укладає договори на постачання продукції, що випускається підприємством; відділ матеріально-технічного постачання – на постачання товарно-матеріальних цінностей, що надходять на підприємство від інших постачальників; відділ комплектації – доставку комплектуючих виробів, необхідних для власного виробництва; відділ капітального будівництва – договори на будівництво об'єктів для

підприємства; господарський відділ – на оренду нежитлових приміщень і т.д. Функції юридичної служби при цьому зводяться до методичного керівництва договірним процесом, перевірки договорів на предмет відповідності їх законодавству, візування договорів. Така форма організації договірному процесу характерна для багатьох підприємств, зокрема, великих.

Перевагами зазначеної форми організації договірному процесу є залучення незначної чисельності працівників юридичної служби і орієнтація працівників, які займаються укладенням та виконанням договорів, в чітко визначених потребах виробництва.

Основний недолік полягає в тому, що реалізацією договірному процесу займаються фахівці, лише частково ознайомлені з нормами цивільного та господарського законодавства, практикою господарських судів. Юридичні служби в даному випадку повинні сприяти їм та надавати допомогу у вигляді консультацій з правових питань, методичного керівництва, доводити інформацію про нові нормативні акти, контролювати діяльність підрозділів в частині дотримання законодавства, укладання та виконання договорів.

В такому випадку контроль за виконанням договорів веде служба, що укладає договори. Вона і несе відповідальність за їх виконання. За наявності автоматизованого бухгалтерського обліку не виникає проблем в отриманні будь-яких даних щодо виконання договорів. Достатнім є введення необхідної інформації до комп'ютерної програми. Тому, встановити контроль за виконанням більшості договорів на сьогодні не складно. Контроль може здійснювати будь-яка служба, на яку покладено дані функції, у тому числі і юридична.

2. Договори укладають та контролюють служби-виконавці. При цьому у відділах робота доручається фахівцям з юридичною освітою. Тут, в свою чергу, можна виділити два напрями:

а) юристи працюють у відділах, які займаються виконанням договорів. Функціонально такі юристи підпорядковуються юридичному відділу;

б) створюються договірно-претензійні відділи, групи, бюро, вводяться окремі посади юрисконсультів, що повністю підпорядковуються відділу, в якому вони працюють [4].

3. Реалізація договірному процесу є обов'язком співробітників юридичних відділів.

Договірні-правові відділи або юридичні відділи укладають всі види договорів, зберігають їх у себе і контролюють виконання. Це, як правило, можливо, на малих підприємствах.

В організації договірному процесу на конкретному підприємстві важливо чітко розділяти повноваження юридичних служб і функціональних відділів, на які покладене виконання господарських договорів (відділу збуту, постачання і т.д.), усунути в їх діяльності дублювання.

За юристами логічно закріпити правовий аспект реалізації договірному процесу – створення системи договірних відносин, системи внутрішніх стандартів, які регламентують організацію договірному процесу, процедуру їх висновку і відповідальність за виконання договірних зобов'язань, створення системи контролю виконання договірних зобов'язань. При ухваленні рішення, хто реалізуватиме договірний процес, слід враховувати специфіку конкретного підприємства.

4. Реалізація договірному процесу є складовою роботи бухгалтерської служби. Слід визнати, що переважна більшість малих та середніх підприємств не мають у своєму штаті юриста, а тим більше юридичної служби. В цьому випадку реалізація договірному процесу покладається на бухгалтерську службу підприємства. Наслідками такої ситуації є як позитивні, так і негативні сторони. Саме бухгалтерська служба відповідає за економічні результати договорів. Бухгалтер повинен чітко підрахувати привабливість проекту, тобто його прибутковість. Саме знання бухгалтера допоможуть визначити всі можливі витрати та доходи при виконанні договору, а на основі цих даних і загальний прибуток або збиток, а також спрогнозувати податкове навантаження в результаті

виконання (невиконання) конкретного договору. Існує багато прикладів, коли укладені договори були неприбуткові для однієї зі сторін у зв'язку зі звичайними прорахунками.

Таким чином, поєднання бухгалтерських та правових знань є обов'язковим в реалізації договірному процесу.

Звичайно, що виконання договорів залежить не лише від бухгалтера або юриста. Ступінь виконання (невиконання) також залежать від роботи відділів-виконавців, від взаємодії усіх структурних підрозділів підприємства.

Суб'єкти реалізації договірному процесу створюють систему, в якій формуються структурні підрозділи, на які покладено обов'язки укладення договорів, визначення їх видів, термінів виконання, форми, узгодження і т.д.

Дана система передбачає знання кожним структурним підрозділом не тільки своєї ролі, але і конкретних дій в реалізації договірному процесу від моменту планування і формування договірних відносин до контролю за виконанням договорів, а також їх аналізу. Важливо, щоб кожен підрозділ знав своє місце в системі договірних відносин, відповідав за свої дії (бездіяльність), був пов'язаний з іншими підрозділами відповідно до своїх координаційних зв'язків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Організація договірному процесу, як і будь-якого процесу на підприємстві, забезпечує ефективне функціонування суб'єкта господарювання в цілому, дозволяє оптимізувати його вплив на систему бухгалтерського обліку та оподаткування. Досить важливим є визначення суб'єктів реалізації договірному процесу та вибір форми його організації конкретним суб'єктом господарювання. Серед альтернативних форм організації договірному процесу виділено: 1) реалізація договірному процесу відділами, які відповідають за виконання договорів; 2) реалізація договірному процесу службами-виконавцями; 3) реалізація договірному процесу співробітниками юридичних відділів; 4) реалізація договірному процесу працівниками бухгалтерської служби. Незалежно від обраної конкретним суб'єктом господарювання форми організації договірному процесу невід'ємним для його ефективного реалізації є поєднання бухгалтерських та правових знань.

Список використаної літератури:

1. *Бутинець Ф.Ф.* Організація бухгалтерського обліку: [підручник для студентів спеціальності 7.050106 "Облік і аудит" вищих навчальних закладів] / Бутинець Ф.Ф., Фойналович О.П., Томашевська І.Л. – [4-е вид., доп. і перероб.]. – Житомир: ПП "Рута", 2006. – 528 с.
2. *Бухгалтерский учет для руководителя* / [Быков В.А., Бычкова С.М., Пятав М.Л., Семенова М.В., Соколов Я.В.]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ПБОЮЛ Грищенко Е.М., 2001. – 320 с.
3. *Бухгалтерский учет и аудит: современная теория и практика*: [учебник для магистров всех экономических специальностей / под ред. Я.В. Соколова и Т.О. Терентьевой]. – М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2009. – 438 с.
4. *Клейнман А.Ф.* Организация договорно-хозяйственных связей / Клейнман А.Ф. – М.: Юридическая литература, 1976. – 192 с.
5. *Пятав М.Л.* Учетная политика организации: [учеб.-практическое пособие] / М.Л. Пятав. – М.: ТК Велби, изд-во Проспект, 2009. – 192 с.
6. *Романчук К.В.* Організація та методика бухгалтерського обліку договірному процесу (на прикладі діяльності промислових підприємств України): дис. кан. екон. наук: 08.06.04 / Романчук Катерина Василівна. – Житомир, 2005. – 187 с.
7. *Тихомиров Ю.А.* Публичное право / Тихомиров Ю.А. – М.: БЕК, 1995. – 184 с.

РОМАНЧУК Катерина Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– проблеми бухгалтерського обліку економічних ресурсів та договірному процесу

КУЗЬМІН Денис Леонідович – аспірант кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету